

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, Національна академія наук України, трансфер технологій, винаходи, запровадження науково-технічних досягнень, впровадження сучасних технологій, інноваційна діяльність.

Резюме

Бошицкий Ю.Л. Некоторые актуальные вопросы реализации права интеллектуальной собственности в системе Национальной академии наук Украины.

В статье исследованы основные направления правового обеспечения создания, охраны и трансфера объектов интеллектуальной собственности в системе Национальной академии наук Украины. Обосновывается необходимость разработки экономической стратегии, которая должна базироваться на принципах модернизации экономики, опираться на инновационные научно-технические исследования, их интеграцию с производством как единым процессом развития науки, техники и производства. Анализируются вопросы комплексного совершенствования правовой охраны интеллектуальной деятельности, подлежащей охране ее результатов, деятельность соответствующих структур в системе НАН Украины. Также в статье проводится исторический экскурс законодательства о деятельности научных учреждений НАН Украины в патентно-лицензионной сфере.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, право интеллектуальной собственности, Национальная академия наук Украины, трансфер технологий, изобретения, внедрение научно-технических достижений, внедрение современных технологий, инновационная деятельность.

Summary

Boshitsky Yu. Some topical issues of exercising the right of intellectual property in the system of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The article covers the basic tendencies of legal ensuring creation, protection and transfer of objects of intellectual property in the system of the National Academy of Sciences of Ukraine. The importance of developing an economic strategy which has to be based on the principles of economic modernization, on innovative scientific and technical research, on their integration with the production as a united process of developing science, on technology and production is substantiated. The issues of comprehensive improvement of legal protection of intellectual activities, the proper protection of its results, the activity of relevant structures in the system of the NAS of Ukraine are analyzed. The article also covers historical digression of legislation concerning activities of scientific institutions of the NAS of Ukraine in the field of patenting and licensing.

Key words: intellectual property, intellectual property right, the National Academy of Sciences of Ukraine, technology transfer, invention, introduction of scientific and technical achievements, implementation of modern technology, innovation activity.

УДК 347.77

І.І. ВАЩИНЕЦЬ

Іван Іванович Ващинець, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА МЕЖІ СУБ'ЄКТИВНИХ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» стало важливим етапом у розвитку вітчизняної правової системи. Стаття 17 Закону встановила, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. З набранням чинності новими редакціями кодексів цивільного, господарського і адміністративного судочинства 15 грудня 2017 р. вимога про застосування практики ЄСПЛ міститься безпосередньо у процесуальних нормах. Відтак, практика Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у правозастосуванні в Україні.

Право інтелектуальної власності загалом тривалий час було поза увагою Європейського суду з прав людини. Вважалося, що воно жодним чином не перетинається з правами людини, а тому дві системи прав існували і розвивалися незалежно¹. Однак у 90-х роках ХХ ст. ситуація змінилася докорінно. З одного боку, Європейський суд визнав, що інтелектуальна власність як така безумовно охороняється ст. 1 Протоколу Першого Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод². Іншими словами, Суд вирішив, що принаймні деякі суб'єктивні права інтелектуальної власності є правами людини, яким надається охорона у рамках Конвенції. Разом із тим реалізація суб'єктивних прав інтелектуальної

власності, у т.ч. й авторських прав, може входити у суперечність з деякими правами людини, зокрема й тими, що охороняються Конвенцією (право на повагу до приватного і сімейного життя, свобода вираження поглядів тощо). За таких обставин потребує дослідження питання щодо впливу практики Європейського суду з прав людини як джерела права на реалізацію суб'єктивних авторських прав.

Суб'єктивні авторські права, як і будь-які інші цивільні права, характеризуються певними межами. Поняття «меж права» та його співвідношення з «межами здійснення (цивільних) прав» вже досить тривалий час є дискусійними. Оскільки дослідження цих питань не є завданням даної статті, зазначимо лише, що під межами права у юридичній літературі розуміються «всі ті можливості, які особа здатна для себе набуту у зв'язку з юридичним закріпленням її прав»³, а також «передбачені законом або договором рамки, за якими починаються права іншої особи, спричинюється шкода, або порушуються імперативні норми об'єктивного права, або моральні засади суспільства»⁴. На думку деяких авторів, межі суб'єктивного права вказують, де початок цього права і де його кінець та визначають коло тих дій, які може вчинити носій цього права, а також умови, за яких ці дії можуть вчинитися⁵. Принагідно зауважимо, що у ст. ст. 15, 42 Закону України «Про авторське право і суміжні права» вживається термін «обмеження майнових прав» автора, виконавців, виробників фонограм, відеограм і організацій мовлення.

Межі суб'єктивних цивільних прав встановлюються різними способами. Для авторських прав одним із таких способів є встановлення ст. 444 ЦК України та ст. ст. 21–25 Закону України «Про авторське право і суміжні права» випадків вільного використання твору без згоди автора. Так, дозволяється використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, відтворення творів для судового і адміністративного провадження в обсязі, виправданому цією метою тощо.

Разом із тим ч. 6 ст. 15 Закону про авторське право вказує, що обмеження майнових прав, встановлені ст. ст. 21–25 цього Закону, здійснюються за умови, що вони не завдаватимуть шкоди використанню твору і не обмежуватимуть безпідставно законні інтереси автора.

Подібну норму містить ст. 10 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, яка передбачає, що в окремих особливих випадках, які не завдають шкоди нормальному використанню твору і не виправдані не обмежують законних інтересів автора, договірні сторони можуть передбачити в своєму національному законодавстві обмеження або винятки стосовно прав, що надаються авторам літературних та художніх творів згідно з цим договором.

Зазначені межі суб'єктивних авторських прав є традиційними для авторського права та у доктрині авторського права отримали назву «обмеження та винятки» з авторських прав. Такі обмеження та винятки містять законодавства багатьох країн світу. Однак національні законодавства європейських країн, так само як і вітчизняне законодавство, не встановлюють жодних обмежень авторських прав з огляду на основоположні права людини. Разом із тим, такі обмеження поступово встановлюються національними судами європейських країн, зокрема, Австрії, Нідерландів, Франції, ФРН та ін. Таким чином, тривале небажання застосовувати фундаментальні права у приватній сфері поступово змінюється все більш потужною тенденцією визначати зміст останніх з урахуванням прав, що містяться у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁶.

Європейський суд з прав людини, услід за національними судами, сприйняв таку тенденцію та почав її застосовувати у своїй практиці. Так, однією з перших справ, у якій вирішувалося досліджуване питання, стала справа за заявою телекомпанії «France 2» до Франції, що розглядалася Європейською комісією з прав людини. В одній із програм телекомпанії, що висвітлювала реставрацію театру на Єлисейських полях, протягом менш ніж хвилини було показано фрески художника Едуарда Вуярда. Художник вважав, що таким показом порушено його права і звернувся до суду з позовом про відшкодування збитків. Французькі суди задовольнили позов.

Телекомпанія подала заяву до Європейської комісії, посилаючись на порушення її права на свободу вираження, передбаченого ст. 10 Конвенції. Європейська комісія визнала наявність втручання у право телекомпанії на вільне розповсюдження інформації⁷, однак не знайшла порушень зазначеної статті, вказавши на те, що таке втручання було зумовлене необхідністю захистити права інших осіб, зокрема права авторів літературних і художніх творів. При цьому у своєму рішенні Комісія, зокрема, зазначила, що покладення на телекомпанію обов'язку сплатити роялті було обґрунтованим, оскільки національні суди правомірно врахували інтереси автора та його правонаступників на твір, який був вільно розповсюджений телекомпанією. Відповідно, покладені на телекомпанію обмеження й санкції встановлені законом та необхідні в демократичному суспільстві.

У 2013 р. Європейський суд з прав людини розглянув ще дві справи, які істотно вплинули на загальний підхід до досліджуваного питання. У першій з них, за заявою Ешбі Дональд та інших проти Франції, заявниками були три фотографи, які зроблені ними фотознімки на Паризьких показах моди розмістили на своєму вебсайті. Оскільки таке розміщення було зроблено без дозволу відповідних будинків моди, останні разом із Французькою Федерацією Моди подали позов про порушення авторських прав. Національні суди ухвалили стягнути з фотографів збитки і штрафні санкції на загальну суму

250 000,00 євро. У своїй заяві до ЄСПЛ фотографи посилалися на порушення їхнього права на свободу вираження поглядів і розповсюдження інформації, передбаченого ст. 10 Конвенції.

У своєму рішенні Європейський суд з прав людини встановив наявність втручання у право заявників на свободу вираження. Однак Суд визнав правомірним таке втручання, вважаючи його пропорційним, з огляду на комерційний характер інформації, що була розповсюджена заявниками, а також відсутність публічного інтересу до такої інформації⁸. При цьому Суд зазначив, що у даній справі виникла необхідність проаналізувати зіткнення двох конкуруючих інтересів, які охороняються Конвенцією, – свободи вираження, з одного боку, та майнового інтересу власника авторських прав, з іншого.

У другій справі 2013 р. заявниками були два співзасновники відомого файлообмінного сервісу «The Pirate Bay», яких було засуджено у порядку кримінального судочинства до позбавлення волі та штрафу близько п'яти мільйонів євро за порушення авторських прав на музичні твори, фільми та комп'ютерні ігри, вчинене з використанням їхнього сервісу.

Як і у першій справі, заявники посилалися на порушення їхнього права на свободу вираження. Ухвалюючи аналогічне рішення, ЄСПЛ визнав втручання у передбачене ст. 10 Конвенції право, однак так само встановив пропорційність такого втручання. При цьому Суд вказав, що характер інформації, яка розповсюджувалася заявниками, не дає підстав для надання їй охорони на тому ж рівні, що й вираженням політичних поглядів або політичним дебатам⁹.

Заслуговує на увагу ще одна справа – Акденіз проти Туреччини (заява №20877/10)¹⁰. У цій справі заявник також послався на порушення ст. 10 Конвенції, яка, на його думку, полягала у неправомірному блокуванні сайтів «myspace.com» та «last.fm», що надавали доступ до музичних творів з порушенням авторських прав. Заявник вважав, що позбавлення його доступу до зазначених сайтів як постійного користувача є непропорційним обмеженням права на свободу вираження поглядів. Визнаючи заяву неприйнятною, Європейський суд з прав людини вказав, що заявник не може вважатися «жертвою» для цілей Конвенції в силу лише того факту, що на нього, як і на інших турецьких користувачів, вплинуло блокування сайтів. При цьому Суд звернув увагу на необхідність вирішення можливих конфліктів між авторським правом і свободою отримання інформації у подібних справах.

Розглянуті справи свідчать про необхідність переосмислення існуючих підходів до меж суб'єктивних авторських прав в Україні. Як зазначалося вище, чинне законодавство не передбачає можливості правомірного використання об'єктів авторського права, крім випадків, прямо передбачених законом, а саме ст. 444 ЦК України та ст. ст. 21–25 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Відповідно до п. 30 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 р. № 5 вільне використання об'єктів авторського і (або) суміжних прав без згоди суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і без виплати їм винагороди допускається лише у випадках, передбачених законом. Судам слід враховувати, що вільне використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав може здійснюватись виключно з додержанням вимог законодавства.

Згідно з п. 30.5 постанови Пленуму Вишого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17 жовтня 2012 р. № 12, позадоговірне використання творів та/або об'єктів суміжних прав може здійснюватись лише в цілях і в обсязі, прямо визначених у законі. Вирішуючи питання про правомірність дій сторін, суд повинен установити, чи відповідали законові цілі позадоговірного використання і чи не перевищував обсяг використання межі, визначені законом для даних об'єктів авторського права та/або суміжних прав.

Отже, ні законодавство, ні судова практика не передбачають можливості правомірного використання об'єкта авторського права у рамках реалізації фундаментального права на вільний обмін інформацією, передбаченого ст. 10 Конвенції. Разом із тим практика ЄСПЛ свідчить, що таке використання є можливим. Хоча наведені справи не були вирішені на користь заявників, проте Європейський суд у своїх рішеннях фактично визнав, що суб'єктивні авторські права можуть бути обмежені правами людини, зокрема правом на свободу вираження поглядів. А тому випадки вільного використання творів не обмежуються тільки випадками, передбаченими законом.

Деякі європейські суди пішли навіть далі. Вище вже зазначалося, що у низці європейських країн суди обмежували виключні права автора, коли такі права порушували основоположне право на вільне розповсюдження інформації. Наприклад, Федеральний Конституційний Суд Німеччини у т. зв. справі «Germania 3» витлумачив винятки з авторського права з урахуванням фундаментальних прав і свобод та вказав, що такі винятки повинні відображати баланс відповідних інтересів, а тому комерційні інтереси власника авторських прав повинні поступитися інтересам користувача щодо надання художніх коментарів¹¹.

Окремої уваги заслуговує рішення Суду справедливості Європейського Союзу у справі UPC Telekabel, в якій предметом розгляду було питання блокування вебсайту, що дозволяв перегляд і завантаження фільмів без дозволу їх правовласників. Суд наголосив на необхідності зовнішнього обмеження авторських прав правом на свободу вираження¹².

Таким чином, можна прослідкувати тенденцію до обмеження суб'єктивних авторських прав основоположними правами і свободами, зокрема правом на вільне вираження поглядів і думок. На наш погляд, у майбутньому слід очікувати також розширення основоположних прав, які встановлюватимуть нові межі для виключних прав автора за рахунок права на повагу до приватного і сімейного життя, права на освіту, свободу думки, совісті та релігії, а також права брати участь у культурному житті суспільства.

Крім того, слід очікувати збільшення подібних справ на розгляді у Європейському суді з прав людини та появу аналогічних справ у вітчизняних судах як наслідок невинного зростання обсягів інформації, що розповсюджується цифровими мережами. За таких обставин вітчизняним судам слід бути готовими до вирішення подібних справ з урахуванням практики ЄСПЛ, як це передбачено ч. 4 ст. 10 ЦПК України та ч. 4 ст. 11 ГПК України.

¹ Див., напр.: Intellectual Property and Human Rights (ed. by Willem Grosheide). Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, UK. – 2010. – Р. 5.

² Див.: решение Европейской комиссии по правам человека от 4 октября 1990 г. по делу «Компания с ограниченной ответственностью «Смит Клайн и компания “Френч лабораториз Лтд.” против Нидерландов» [Smith Kline and French Laboratories Ltd v. the Netherlands], жалоба № 12633/87 // Сборник решений и докладов Европейской комиссии по правам человека Decisions and Reports (DR) 66. – С. 70; решение Европейского Суда по правам человека по делу «Мельничук против Украины», № 28743/03 // Сборник постановлений и решений Европейского Суда по правам человека ECHR 2005-IX; дело «Компания “АНХОЙЗЕР-БУШ ИНК.” против Португалии [ANHEUSER-BUSCH INC. V. PORTUGAL] (жалоба № 73049/01) // Права человека. Практика Европейского Суда по правам человека. – 2007. – № 4. – С. 38–40.

³ Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М.О. Стефанчук ; Нац. Академія наук України, І-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Вид-во Хмельницького у-ту управління та права, 2006. – С. 11.

⁴ Шаповалова О.І. Межі здійснення суб'єктивного цивільного права / О.І. Шаповалова // Наукові праці. – Т. 69. – Вип. 56. – С. 200.

⁵ Горбась Д.В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.В. Горбась. – К., 2009. – С. 9.

⁶ Christophe Geiger, Fundamental Rights, a Safeguard for the Coherence of Intellectual Property Law?, 35 INT'L. REV. INTELL. PROP. & COMPETITION L. 268, 277 (2004). – P. 277.

⁷ Société nationale de programmes FRANCE 2 contre la France, la decision de la requete N° 30262/96, 15 janvier 1997 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-28411&file name=001-28411.pdf>

⁸ AFFAIRE ASHBY DONALD ET AUTRES c. FRANCE, la decision de la requete N°36769/08, 10 janvier 2013 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115845%22%7D>

⁹ Chrostophe Geiger, Elena Izyumenko. Copyright on the Human Rights' Trial: Redefining the Boundaries of Exclusivity Through Freedom of Expression. INT'L. REV. INTELL. PROP. & COMPETITION L., 2014, Vol.45, No 3. – P. 321–322.

¹⁰ Elena Izyumenko. The Freedom of Expression Contours of Copyright in the Digital Era: A European Perspective : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://atrip.org/wp-content/uploads/2016/12/2015-2Izyumenko.pdf>

¹¹ P. Bernt Hugenholtz, Martin R.F. Senftleben. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1959554

¹² Elena Izyumenko. The Freedom of Expression Contours of Copyright in the Digital Era: A European Perspective : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://atrip.org/wp-content/uploads/2016/12/2015-2Izyumenko.pdf>

Резюме

Ващинець І.І. Вплив практики Європейського суду з прав людини на межі суб'єктивних авторських прав.

У статті висвітлюється позиція Європейського суду з прав людини, висловлена ним у деяких рішеннях, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, щодо впливу основоположних прав людини на межі авторських прав. З огляду на наведену практику ЄСПЛ, рішення Суду справедливості ЄС та практику деяких національних судів країн Європейського союзу автор окреслює наявну в європейській судовій практиці тенденцію до обмеження суб'єктивних авторських прав основоположними правами і свободами.

Ключові слова: авторське право, практика Європейського суду з прав людини, обмеження авторських прав, основоположні права і свободи.

Резюме

Ващинець И.И. Влияние практики Европейского Суда по правам человека на пределы субъективных авторских прав.

В статье освещается позиция Европейского Суда по правам человека, высказанная им в некоторых решениях, связанных с нарушением прав интеллектуальной собственности, относительно влияния основополагающих прав человека на пределы авторских прав. С учетом приведенной практики ЕСПЧ, решения Суда справедливости ЕС и практики некоторых национальных судов стран ЕС автор очерчивает имеющуюся в европейской судебной практике тенденцию к ограничению субъективных авторских прав основополагающими правами и свободами.

Ключевые слова: авторское право, практика Европейского Суда по правам человека, ограничение авторских прав, основополагающие права и свободы.

Summary

Vashchinets I. The impact of the European Court of Human Rights' case-law on limitations of the author's rights.

In the article the European Court of Human Rights' judgements on intellectual property rights infringements and the impact of the fundamental rights on the author's rights limits are observed. In view of the above European Court of Human Rights' case-law, the decision by the European Court of Justice and some national courts' case-law the author outlines the trend towards limitation of the author's rights by the fundamental rights and freedoms in the European jurisprudence.

Key words: copyright, author's rights, European Court of Human Rights' case-law, limitations of the author's rights, fundamental rights and freedoms.

УДК 347.77

І.І. КУЗЬМИЧ

Ірина Іванівна Кузьмич, аспірант Київського університету права НАН України

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ У СФЕРІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА БІОТЕХНОЛОГІЇ

Загальновідомі факти генези інтелектуальної власності та біотехнологій, інтегровані в рамках еволюційного процесу від природного до міжнародного права, віддзеркалені в низці міжнародно-правових актів, мотивовані стрімким розвитком галузі біотехнологій, надихають обґрунтовано виваженим підходом світового суспільства, з упередженням наслідків впровадження біомедтехнологій при відсутності вчасного правового регулювання використання біоінтелектуального створеного потенціалу.

Однак існує проблематика збігу інноваційного біомедтехнічного процесу із правовою систематикою контролю та зведення до системи з наданням охорони прав на результати розумової, творчої діяльності у сфері біотехнологій із врегулюванням правовідносин, як суб'єктів інтелектуальної власності, так і споживачів інтелектуального біомедпродукту.

Звичайно, з урахуванням особливостей подвійної природи прав інтелектуальної власності, як-то, економічної і духовної, просторово і строково обмеженим правом на об'єкт інтелектуальної власності (далі – ОІВ), без змоги його (ОІВ) охорони завдяки лише володінню, варто зазначити, що відповідно до визначення Європейської федерації біотехнологів (далі – ЄФБ, 1984), біотехнологія базується на інтегрованому застосовуванні біохімії і біоорганічної хімії, молекулярної та клітинної біології, мікробіології та генної інженерії з метою промислової реалізації властивостей мікроорганізмів, культур клітин і субклітинних компонентів при виробництві продукції народного господарства й надання послуг у медицині та охороні здоров'я¹, що істотно ускладнює правову охорону порівняно з іншими галузями і напрямками розвитку суспільства.

Щодо наукового терміна «біотехнологія», який починає відлік з 70-х рр. ХХ ст., базуючись на фундаментальних дослідженнях у науковій мікробіології Л. Пастера (1822–1895 рр.), встановленні структури ДНК Ф. Кріка і Дж. Уотсона (1953 р.), опрацюванні нових методів визначення лінійної послідовності амінокислот у білках Ф. Сенгера (1958 р.), створенні першої рекомбінантної молекули ДНК П. Берга, Д. Джексона і Р. Симонса (1972 р.), вочевидь, що біотехнологія, як наука, за стислий період трансформувалася з примітивної до народження генетичної інженерії із гібридними молекулами ДНК *in vitro*, де відкритий шлях до свідомої зміни генетичної структури організмів для того, щоб ці організми могли робити необхідні для людини продукти та здійснювати необхідні процеси.

Безсумнівно, розвиток біотехнологій, пов'язаний із вирішенням глобальних проблем людства, тобто поліпшенням стану охорони здоров'я та якості навколишнього середовища, ліквідацією нестачі продовольства, мінеральних ресурсів, енергії тощо є провідним напрямом науково-технічного прогресу суспільства², що доведено та закріплено в міжнародних та імплементованих вітчизняних правових актах.

Відомо, що біотехнологія – це система наукових методів і способів застосування хіміко-біологічних процесів на основі використання генно-інженерних та гібридомних технологій у промисловому виробництві, що передбачає виготовлення продуктів, які містять речовини біологічного походження, отримані з біологічного джерела – біологічних об'єктів (мікроорганізмів, культур клітин і тканин рослинного й тваринного походження, ферментних препаратів та інших біологічно активних речовин)³.

Тому зміст специфіки правової охорони біотехнологій полягає в тому, що патентна охорона не є обов'язковим елементом саме біотехнології, у своєму складі біотехнології можуть містити один або декілька об'єктів інтелектуальної власності, які можуть мати матеріалізовану й нематеріальну форми